

GOSPODINJE, MATERE IN UČITELJICE

Upravljanje s časom pri družinah, ki svoje otroke šolajo na domu

Manca Filak

39

IZVLEČEK

Materinjenje kljub svoji neločljivi vpletenosti v širše družbene procese razkriva vsakdanje odločitve in konkretne prakse posameznic in njihovih družin. Avtorico zanima ali in na kakšen način je čas lahko spolno zaznamovana kategorija v kontekstu materinjenja in družinskega življenja pri družinah, ki svoje otroke šolajo na domu. Z etnografskimi primeri pokaže, kako se individualne odločitve tovrstnih staršev oz. mater kažejo v vsakdanjih rutinah, ritmih, praksah, organizaciji časa ter delitvi dela med družinskimi člani, s čimer materinjenje, skupaj s šolanjem na domu, postaja odločilno za način življenja.

Ključne besede: materinjenje, šolanje na domu, čas, gospodinjsko delo, starševstvo

ABSTRACT

Despite its inextricable involvement in broader social processes, mothering reveals the everyday choices and concrete practices of individuals and their families. The author is interested in whether and in what ways time can be a gendered category in the context of mothering and family life for families who home-school their children. She uses ethnographic examples to show how the individual choices of such parents or mothers are reflected in everyday routines, rhythms, practices, the organisation of time and the division of labour between family members, making mothering, together with homeschooling, a determining factor in this way of life.

Keywords: mothering, homeschooling, time, housework, parenting

Uvod: Gospodinje, matere in učiteljice

Pričujoč članek¹ obravnava različne načine upravljanja s časom v kontekstu materinjenja na primeru šestih posameznic, ki so se pred rojstvom ali po rojstvu otrok odločile ostati doma in kasneje šolati otroke na domu. Tri sogovornice imajo pravni status gospodinje, ki so ga dobile po rojstvu četrtega otroka. Država jim na ta način omogoča finančno podporo s plačilom socialnih in zdravstvenih oz. pokojninskih prispevkov do

¹ Zahvaljujem se doc. dr. Špeli Ledinek Lozej in dr. Vanji Huzjan za popravke k izvirnemu besedilu.

dopolnjenega sedmega leta najmlajšega otroka.² Za razliko od številnih ameriških sodobnic (gl. npr. Stone 2007; Moe in Shandy 2010; Jones 2012) sogovornice niso ostale doma zaradi slabih delovnih pogojev, nedostopnih javnih vrtcev in šol, težkega usklajevanja med poklicem in materinstvom, tj. dvojnega bremena, nefleksibilnosti delovnega mesta ali drugih z zaposlitvijo zaznamovanih razlogov. Slovenija ima na državni ravni razvejane in dostopne javne mreže kakovostnih in subvencioniranih vrtcev ter relativno daljši starševski dopust³ (Hrženjak 2007: 101; Jeraj 2012; Leskošek 2015: 75–77; za prim. gl. Chzhzen idr. 2019; OECD 2021). Odločitev ostati doma so sogovornice sprejele ne glede na predhodno izobrazbo ali poklic, predvsem na podlagi izkušnje prvega poroda kot pomembnega obreda prehoda v materinstvo oz. materinjenje (gl. tudi Yearley 1997). Pri tem so bila pomembna etična in moralna razumevanja idej in starševskih praks, a tudi želja po načinu življenja, ki ga ne zaznamuje hitenje oz. pomanjkanje časa (gl. tudi Beck in Arnold 2009: 137; Lefebvre 2010: 74; Shove idr. 2020: 1), ki naj bi bilo povezano z zaposlitvijo, tj. plačanim delom in vključenostjo v institucije, tj. vrtce in šole.

40

V članku me zanima, ali in na kakšen način se čas kaže kot spolno zaznamovana kategorija v kontekstu materinjenja na primeru družin oz. mater, ki svoje otroke šolajo na domu. Materinjenje⁴ kljub svoji neločljivi vpletenosti v širše družbene procese razkriva intimne odločitve in konkretne prakse posameznic in njihovih družin, ki se kažejo v vsakdanjem načinu življenja. V članku analiziram, kako se odločitvi, kot sta ostati doma in svoje otroke šolati na domu, kažeta v vsakdanjih osebnih in družinskih praksah, rutinah in ritmih ter v različnih taktikah upravljanja s (prostim, družinskim, delovnim) časom, kot tudi v organizaciji in delitvi gospodinjkega oz. družinskega dela med družinskimi člani. Pri tem se materinjenje, skupaj s šolanjem na domu, pogosto izkaže kot odločilno za način življenja.

Metodološki vidik

V raziskavo je vključenih šest sogovornic in njihovih družin, ki prihajajo iz različnih koncev Slovenije.⁵ Pri vseh šestih družinah so se matere kljub končani univerzitetni

² Od vpeljave zakona leta 2006 je v Sloveniji povprečno okoli 1300 gospodinj in gospodincev na leto z omenjenim statusom, približno 5 % od tega je moških (MDDSZ 2021). Vsi starši, ki so doma, nimajo tudi statusa, ravno tako niso vsi zavedeni kot nezaposleni na ZRZS.

³ V Sloveniji imajo matere možnost enoletne službene odsotnosti (105 dni materinskega dopusta in preostanek starševskega dopusta, ki se lahko enakovredno deli na oba starša), kar je v veljavi od leta 1977 (Leskošek 2015: 75–77). Najnovejše spremembe na področju starševskega varstva vključujejo tudi 60 dni neprenosljivega starševskega dopusta za očete (gl. MDDSZ 2022).

⁴ V članku uporabljam izraz materinjenje zaradi razlikovanja med (patriarhalno) institucijo materinstva (ang. motherhood) kot ideje o »naravnem klicu« in materinjenjem (iz ang. mothering), ki poudarja potencial raznolikih ženskih izkušenj in vidike zavestnega dela oz. srbi za otroke, ki so lahko vir moči in opolnomočenja (gl. Švab 2001: 18; Žnidaršič - Žagar 2003: 328; O'Reilly 2008: 3; Walks 2011: 19; Jones 2012: 4; Vrclj 2019: 110; Zaviršek 2020: 65; Huzjan 2023: 37). Antropološka perspektiva materinjenje razume širše, kot delo več oseb in razširjene družine, različnih institucij in praks (od dojenja, umivanja, vzgoje, socializacije in skrbstvene nege) (Walks 2010; Walks 2011) in kot glavni element prenosa kulture, oblikovanja sorodstva in gospodinjstva skozi perspektivo psihološke antropologije (Barlow in Chapin 2010; gl. tudi Seymour 2010).

⁵ Članek črpa iz etnografskega gradiva, ki je bilo v letih 2021–2022 zbrano v okviru doktorske raziskave Vizualna etnografija gospodinj v Sloveniji. Raziskava vključuje 17 družin, kjer se je eden od staršev (navadno mati) odločil ostati doma z otroki. Šest družin iz raziskave, ki šolajo na domu, je vključenih v pričujočo analizo.

ali visokošolski izobrazbi in različnim predhodnim delovnim izkušnjam po rojstvu prvega otroka odločile, da bodo ostale doma. Po večini so zagovornice praks, ki jih je sociologinja Chris Bobel poimenovala naravno materinjenje (Bobel 2002, 2007; gl. tudi Stevens 2001; Pasche Guignard 2015; Henley Averett 2021). Te v grobem zajemajo prakse t. i. navezanega starševstva (skupno spanje, nošnja otrok), naravni porod (tudi na domu), distanciranje od državnih (izobraževalnih, zdravstvenih in varstvenih) institucij in usmerjenost v trajnostni in ekološko zaznamovan način življenja (uporaba pralnih plenjic, doma narejena kozmetika in čistila ipd.) ter samozadostnost (pridelava lastnih sadik in hrane). Šolanje na domu kot odmik od institucionalnega izobraževanja je le eden izmed vidikov njihovega načina življenja. Tri družine so se za šolanje na domu odločile pred epidemijo covid-19 v iskanju alternativnih oblik šolanja, druge so se za to možnost odločile kot (začasen) upor. epidemiološkim ukrepom. Če so pri sogovornicah zaposleni partnerji, katerih dohodek zadostuje za preživetje družine, večina poleg šolanja na domu opravlja različne oblike dodatne (ne)formalne dejavnosti, ki poleg morebitnih dodatkov gospodinjkega statusa finančno doprinesejo h gospodinjstvu. Gre za dejavnosti, kot so vodenje montessori skupine šolarjev na domu, vodenje računovodstva partnerjevega podjetja, (po)porodna pomoč (praksa dule), pridelava lastnih vrtnin in sadik, skrb za živali ter kreativne dejavnosti (npr. pisanje, ročni izdelki). Tri sogovornice svoj način življenja delijo na družabnih omrežjih (Facebook in Instagram),⁶ kjer dnevno objavljajo zgodbe in utrinke iz vsakdanjika, ki so povezani s samooskrbo, življenjskimi načeli ali šolanjem na domu.

Članek skuša zapolniti vrzel v številčno skromnejših etnografskih raziskavah na temo časa (Beck in Arnold 2009: 121); materinskih praks (Filak 2022; gl. tudi Holloway 1998) in šolanja na domu. Obstoječe etnografske raziskave zanemarjajo kompleksnost šolanja na domu in širše družbene vplive (Seo 2009: 410), medtem ko številčnejše sociološke raziskave zanemarjajo vsakdanji način življenja in poudarjajo predvsem motivacijske vidike šolanja na domu (gl. tudi Collom in Mitchell 2005: 274–6, 282). Starševske prakse in šolanje na domu zajemajo najbolj intimna področja vsakdanjega življenja družin (gl. tudi Mannay idr. 2018). Posledično je prisotnost raziskovalca oz. raziskovalke v celostnem vsakdanjiku družin nekoliko občutljivejša, a zaradi prepletenosti vsakdanjih, starševskih in izobraževalnih praks, toliko bolj ključna. Prednost etnografske metode, tj. opazovanja z udeležbo, je prav v poudarku na vsakdanjem življenju, ki odstre organizacijo časa, ritme in rutine šolajacih na domu. Slednje je zaradi prepleta vzgojnih in izobraževalnih praks neizbežno povezano s prostorom, zato v članku za razumevanje organizacije časa pri šolanju na domu več pozornosti posvečam organizaciji doma, gospodinjstva in gospodinjkega dela.⁷ K razumevanju organizacije časa je poleg intervjujev, terenskih zapiskov, pogovorov in opazovanja z udeležbo prispeval multimodalen oz. večnačinski pristop, tj. uporaba kamere in fotoaparata. Opazovanje z udeležbo mi je omogočilo

⁶ Tovrstni fenomen deljenja družinskih vsebin na spletu so raziskovalci in raziskovalke poimenovali kot sharenting (speljanka iz deliti, ang. sharing, in starševstva oz. starševanja, po analogiji iz ang. parenting) (Lazard idr. 2019).

⁷ V ožjem smislu se prostor v članku nanaša na gospodinjstvo, ki ga vsakodnevne prakse soustvarjajo (gl. Ledinek Lozej 2015), v širšem pa ga skupaj s časom, razumem kot okvir notraj katerega se odvijajo vzgojne, izobraževalne in socializacijske prakse staršev, ki šolajo na domu in kot pomemben (materialni) vidik, ki so ga študije časa pogosto zanemarile (Shove idr. 2020: 9; gl. tudi Munn 1992; Lefebvre 2010).

vkjučitev v ritme in rutine vsakdanjega življenja preučevanih družin. S fotografiranjem in snemanjem s kamero sem bila bolj pozorna na podrobnosti vzgoje otrok, skrbstvene nege, gospodinjanskega dela ter na čutne in materialne vidike neposrednega okolja (notranjih prostorov in okolice). Raznoliko gradivo in večnačinske prezentacije so mi na ta način omogočile večplastno razumevanje raziskovalnih vprašanj (gl. tudi Collins idr. 2017; Lunaček Brumen 2018).

Okoliščine, razlogi in metode šolanja na domu

V letu 2021 so bile zaradi epidemije novega koronavirusa (covid-19) slovenske družine z otroki zaradi številnih zaprtij javnega življenja in institucij primorane šolati od doma oz. na daljavo. S postopnim odprtjem šol so bili uvedeni ukrepi za zajezitev širjenja epidemije, tj. obvezna nošnja mask, cepljenje in samo-testiranje otrok v šolah. Številne družine so se v tem času odločile za formalno obliko šolanja na domu (angl. *homeschooling* za razliko od šolanja na daljavo), v nekaterih primerih samo enega otroka (npr. najmlajšega) ali vseh otrok, kot upor epidemiološkimi ukrepom in povečani digitalizaciji učnega procesa, tj. premika učnih vsebin na spletne platforme. Po podatkih Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport se je število družin, ki so se v šolskih letih 2020/2021 in 2021/2022 odločile za šolanje na domu, povečalo za štirikrat (nad 1600 otrok) (MIZŠ 2022). Trenutni uradni model šolanja na domu kot alternativna oblika šolanja je bil v Sloveniji leta 1996 prevzet od danskega in zajema različne pravice in dolžnosti staršev, šole in učiteljev (Dadić 2012: 22–23; za zakonsko⁸ podlago gl. De Laat 2018). Ne predvideva strokovno usposobljenega učitelja ali učiteljice, a zahteva opravljene izpite na koncu formalnega šolskega leta, tj. iz slovenskega jezika in matematike za prvi in drugi razred in iz slovenskega jezika, matematike in angleščine za tretji razred. Število izpitolov se zadnja tri leta osnovnošolskega izobraževanja poveča na devet.

Razlogi za šolanje na domu so različni, a prepleteni s širšimi družbenimi okoliščinami. Ker je starševstvo tudi spolno zaznamovana praksa (matere in očetje pogosto opravljajo različna opravila), je bilo šolanje na domu za sogovornice pogosto »logičen«⁹ podaljšek predstav o materinstvu in praks, ki so se razvile med materinskim oz. starševskim dopustom s praksami materinjenja, skrbstvene nege in socializacije otrok (gl. tudi Stevens 2001: 15; Henley Averett 2021: 155–157). Pri šolanju na domu je pogosto tisti starš, ki izobražuje otroke (najpogosteje mati),⁹ tudi doma. Predvsem pa se za šolanje na domu skoraj vedno odločijo družine, ki otrok niso vpisale v vrtec ali druge javno dostopne oblike predšolskega varstva. Le v enem primeru je ideja za tovrstno šolanje prišla s strani očeta, a je izvedba padla na ramena matere, ki je že bila doma. Osrednji motiv staršev, ki šolajo na domu, je poleg morebitnih epidemioloških razlogov postavitev otroka v središče učnega procesa, da se mu omogoči učenje glede na njegov ritem in zmožnosti, za razliko od javnega izobraževalnega sistema, kjer naj bi bil po njihovem mnenju v ospredju učni načrt in ne otrok (De Laat 2018; gl. tudi Henley Averett 2021:

⁸ Šolanje na domu ima v različnih državah različen status in zakonske uredbe. Medtem ko je zakonsko prepovedano v Nemčiji, je v ZDA od leta 1993 legalno dovoljeno, a različno regulirano glede na zvezne države (gl. tudi Lois 2010: 427; De Laat 2018: 123; Dadić 2012: 22; Aurini in Davies 2005: 463).

⁹ Raziskave kažejo, da je odstotek očetov, ki so doma, kot tudi šolajočih očetov izredno nizek, pogosto pod 10 % vseh šolajočih na domu (Collom in Mitchell 2005: 293–294). Manj številnejše so tudi samohranilke.

22). Otroke spodbujajo, da se učijo glede na lastno motivacijo po znanju in razumevanju ter stremijo k bolj integriranem povezovanju različnih vsebin oz. predmetov. Sogovornice so izrazile nezadovoljstvo z javnim izobraževalnim sistemom, ki je zanje preveč splošen in neprilagojen različnim izobraževalnim potrebam otrok. Pogosta je bila tudi želja po vsakdanjiku, ki ni zaznamovan s hitenjem v službo ali šolo oz. vrtec. Tudi spletne podporne skupine in družbeni mediji oz. dostopna literatura imajo zelo močan vpliv na tovrstno odločitev. Med bolj intimnimi motivi pa je razlog, zaradi katerega so opustile klasično obliko zaposlitev in se odločile ostati doma v skrbi za otroke in gospodinjsvo. Tu vidim prvi porod kot svojevrsten obred prehoda, ki lahko nepovratno spremeni način življenja, interakcije z okolico (materialnostjo), pogled na svet, vrednote in usmerjenost v prihodnost (gl. tudi Yearley 1997; Bailey 1999; Walks 2010; Moe in Shandy 2010; Boyer in Spinner 2016). Pri tistih, ki so šolale na domu pred pandemijo, se to vidi v obrazložitvi njihove odločitve kot klica, želje po prilagojenem izobraževalnem pristopu za svoje otroke, ki je sovpadal z višjimi moralnimi vrednotami in t. i. naravnejšim načinom življenja, predvsem pa z orientacijo k boljši prihodnosti družbe. Za te sogovornice je bila odločitev za šolanje na domu povezana z avtonomijo in načeli, ki so že bila integralni del njihovih vsakdanjih življenj in praks socializacije, kot tudi implementacijo njim bližnjih izobraževalnih pristopov (npr. metode *unschooling*, waldorfska pedagogika, pedagogika montessori in pikler) in moralnih vrednot (npr. vere, t. i. naravnega načina življenja, veganstva). Pogosto je odločitev za šolanje na domu pri starših ustvarila občutek moralne superiornosti kot načina boja proti različnim institucijam in sistemskim uredbam ali splošnim zdravstvenim ukrepom države (gl. tudi Seo 2009: 417).

Razlogi za šolanje na domu so kompleksni, hkrati se predvsem zaradi povečane digitalizacije, dostopa do znanja, novih tehnologij in izobraževalnih sredstev na spletu močno razlikujejo in spreminjajo tudi prakse oz. pedagoški pristopi šolanja na domu (gl. tudi Aurini in Davies 2005: 476; Seo 2009: 415; Dadić 2012: 22, 27). Širše gledano so si pristopi lahko podobni (npr. montessori ali waldorfski pristop), a se razlikujejo glede na otrokove specifične želje in potrebe, starševske cilje in vrednote ter družinske urnike (De Laat 2018: 58–67; Henley Averett 2021: 21–23). Štiri sogovornice so se odločile za bolj klasične pristope šolanja na domu, z rutinskimi urami za učenje, kjer ob pripravi lastnih vsebin in pristopov večinoma sledijo strukturi šolskega leta in šolskih delovnih zvezkov. Tu je šolanje bolj prostorsko in časovno ločena dejavnost od drugih družinskih članov ali aktivnosti. Dve sogovornici vidita izobraževanje kot bolj dolgoročen in fluiden proces, ki je odvisen predvsem od spontanih trenutkov otrokove pripravljenosti za učenje in sodelovanje, pogosto med igro in delovnimi opravili (glej Videogram 1). To pomeni, da so družinski čas, šolanje na domu in prosti čas bolj prostorsko in časovno razpršeni in prepleteni z vsemi vidiki družinskega življenja in jih je težko ločiti kot posebne (časovne) kategorije. Zato v kontekstu šolanja na domu govorim tudi o načinu življenja, saj pogosto postane eden izmed pomembnejših vidikov družinske rutine in organizacije časa. Kljub individualnemu pristopu pa šolanje na domu ni le individualizirana ali statična aktivnost, ki se odvija doma, saj so starši in otroci vključeni v (ne)formalne (podporne ali učne) skupine, aktivnosti in spletna okolja (gl. tudi Stevens 2001: 14; Collom in Mitchell 2005: 274, 278; De Laat 2018: 87–89; Henley Averett 2021: 23). Tri sogovornice so del skupin šolajočih na domu, ena izmed njih je tudi formalno izobražena učiteljica montessori za

starostno skupino od šest do 12 let in vodi manjšo skupino šolajočih na domu. Tu imajo otroci ločen prostor, ki je namenjen zgolj učenju in zajema številne materiale montessori. V času terenskega dela bi bilo tovrstnega povezovanja še več, a zaradi ukrepov za zajezitev epidemije (npr. zaprtja občin) to ni bilo mogoče. Na splošno malo družin ostane povezanih ali vključenih v skupine in organizacije (gl. tudi Collom in Mitchell 2005: 290; Seo 2009: 417) zaradi specifičnih družinskih ali otrokovih individualiziranih urnikov.

Videogram 1: Pristop *unschooling* na primeru spontanega učenja s sadno malico. Otroci (tri, pet in osem let) so prešteli, koliko kosov ima njihova mandarina, in povedali, na koliko delov je razdeljeno jabolko. Ob tem so primerjali razmerja (večje/manjše) in količine, se pogovarjali o barvah sadja in jim poiskali angleške ustreznice (avtorica Manca Filak, 27. 10. 2021).

Šolanje na domu, materinjenje in čas kot spolno zaznamovane kategorije¹⁰

Raziskave, ki se (ne)posredno ukvarjajo z vprašanjem časa v kontekstu materinjenja, ga preučujejo predvsem skozi spolno zaznamovano delitev gospodinjanskega oz. družinskega dela, ki je pogosto feminizirano, torej del materinjenja (Lareau in Weininger 2008: 423, 428), in skozi usklajevanje zaposlitve in neplačanega dela doma, t. i. dvojnega bremena (Lois 2010: 423; gl. tudi Filak 2022). Usklajevanje zaposlitve in družinskega življenja je tudi usklajevanje dveh časovnih principov, delovnega (plačanega, kvantitativnega) časa ter skrbstvenega oz. družinskega (neplačanega) časa, ki je prvemu podrejen (gl. Leccardi 1996: 170–171; Jurczyk 1998: 288; Brumen 2000: 45–68; Daly 2001: 284; Lefebvre 2010: 73; Kremer-Sadlik 2013: 217; Turk Niskač 2021: 31–33). Čas je tako ključ pogajanj med dnevnimi izzivi usklajevanja potreb otrok in njihovega izobraževanja na eni ter delodajalca oz. plačanega dela na drugi strani, torej pogajanj med vlogo delavca in starša (Kremer-Sadlik 2013: 217). Za matere, ki šolajo na domu, se je težje fizično ločiti od družine, ker so otroci doma (in ne v organiziranem varstvu), partnerji pa imajo obvezna delovna opravila, od katerih je družina finančno odvisna. Ker so doma, so pogosto stalno na voljo potrebam drugih družinskih članov, kar lahko poveča občutek izgorelosti (Lois 2010: 432) ter obseg gospodinjanskega dela in skrbi (Osnowitz 2008; gl. tudi Stevens 2001). Že organizacija družinskega dela (načrtovanje in razporejanje med družinskimi člani)

¹⁰ Razmislek o spolno zaznamovani časovni izkušnji je sprožila feministična teorija v 60. letih 20. stoletja, ki je kritizirala dominantni, tj. moški delovni čas, z vpeljavo termina ženski čas (angl. female time) (Leccardi 1996). Če so številne raziskovalke ženski čas prepoznale kot fragmentiran, odvisen in povezan z neplačanim delom in skrbjo za druge, je feministična teorija tovrstne poglede problematizirala kot preozke, da bi zajeli raznolike izkušnje (onkraj dihotomij javnega in zasebnega, moškega in ženskega) časa, ki so recipročno povezane in rezultat zgodovinsko zaznamovanih družbenih procesov (Leccardi 1996; Jurczyk 1998).

vzame svoj čas, v primeru šolanja na domu je namreč velik del praktičnega učenja otrok povezan tudi z vključevanjem otrok v vsakdanja gospodinjska idr. delovna opravila. V tem pogledu čas razumem kot družbeno ustvarjeno realnost, ki oblikuje naše aktivnosti v svetu in je živeča, intersubjektivna, a hkrati družbeno omejujoča realnost (Daly 2001: 284).

Sogovornica M., ki je bila pred rojstvom otrok zaposlena kot učiteljica slovenščine, ima doma štiri otroke in šola na domu od leta 2019. Ob vikendih, ko je partner doma, ali ob večerih, ko otroci spijo, za šoloobvezna otroka (deset in sedem let) pripravlja personalizirane delovne zvezke in naloge (npr. križanke), ki sovpadajo z družinskimi aktivnostmi (npr. izleti, rojstni dnevi) in so povezane z različnimi predmeti (npr. poštevanka, črkovanje). Veliko časa poleg priprave različnih vsebin, kot so likovne aktivnosti, interaktivne igre, predstave, nameni pripravi zdrave hrane (svojih sadik in vrtnin) ter družinskih obrokov, v katere vključuje otroke. Za šolanje na domu se je odločila v raziskovanju alternativnih oblik rojevanja (naravni porodi, porodne pomočnice, porodi doma) in prehranjevanja (naravna in doma pridelana hrana, ekologija). Šolanje na domu je bilo zanjo neke vrste klic, ki mu je morala dati priložnost. Kljub temu, da je bila odločitev zanj in način izvedbe (tj. pristop *unschooling*) njena pobuda, se je možu B. zdela naravna in koristna. Zaradi redne zaposlitve B. pri šolanju ne sodeluje na enakovreden način, a se, kadar je doma, aktivno vključuje v različna gospodinjska in družinska opravila in skrbstveno nego otrok. Razliko v življenjskem ritmu v primeru zaposlitve ali življenja doma je zaznal, ko je za zadnjo hčerko v celoti koristil starševski dopust. Ko je delal, so mu vikendi predstavljali časovni premor, medtem ko pri vpetosti v življenje doma te ločnice ni čutil, saj se je zaradi starševskega dopusta lahko v celoti posvetil družini. Zaradi manj strukturiranega življenja je dobil občutek, da čas teče hitreje kot sicer.

Usklajevanje šolanja na domu in starševskih praks odkriva različne izkušnje v organizaciji časa zase, za družino, gospodinjska opravila, skrbstveno nego, izobraževanje in priprave na šolanje. Kljub želji po življenju, ki ga ne zaznamuje hitenje, intenzivnost šolanja na domu pogosto prispeva k dodatnemu pomanjkanju časa (zase), s katerim se soočajo predvsem matere. Biti gospodinja, mama in učiteljica je tako za sogovornice poleg občutka opolnomočenosti lahko tudi vir stresa zaradi preobremenjenosti, večopravnosti (gl. Slika 1), dodatnega pomanjkanja prostega časa zase in za družino ter preklapljanja med različnimi vlogami (mame, gospodinje, učiteljice), posebej v pedagoških pristopih, ki temeljijo na otrokovem učnem procesu (gl. tudi Stevens 2003, 88–89; Seo 2009: 416). Tako je šolanje na domu kot dodatna obremenitev lahko istočasno izziv, ki zahteva določene prilagoditve in kompromise.¹¹

¹¹ Ne glede na fleksibilnost, ki jo omogoča šolanje na domu, mora vsaka družina konec šolskega leta opraviti končne izpite (De Laat 2018: 78–79, 81, 110–111).

Slika 1: Dnevi sogovornice U. se poleti začnejo pred sedmo uro zjutraj. Takrat nahrani in izpusti koze, pobere jajca iz kokošnjaka in pripravi zajtrk za tiste otroke, ki tega še ne zmorejo sami. Najmlajša hči se skoraj vedno zbudi skupaj z njo. Ko se zbudi, še dolgo potrebuje neposreden stik z mamo, zato jo v nosilki vzame na molžo (foto: Manca Filak, 19. 8. 2021).

Sogovornica T. je po izobrazbi specialna pedagoginja in ima šest otrok (od tega štiri šoloobvezne). Za šolanje na domu se je odločila pred dvanajstimi leti ob rojstvu dvojčkov, ko sta s partnerjem začutila, da sta jima družina in skupen čas na prvem mestu. Pri tem je bil pomemben tudi specifičen način prehranjevanja (veganstvo) in nekoliko slabše izkušnje s preteklimi oblikami varstev (gozdni vrtec). Izbira je bila mogoča tudi zato, ker je mož K. zaposlen kot osebni trener in ima fleksibilen delovni urnik, hkrati pa se v času, ko ne dela, aktivno vključuje v druge vidike družinskega dela. Kot zagovornica poroda na domu in dula T. zadnja leta vodi priprave na porod in poporodno obdobje ter sodeluje pri porodih. Poleg šolanja na domu prevzema tudi organizacijo družinskega časa (za delitev dela med družinskimi člani gl. sliko 2 in razlago nad njo). Tedenske priprave za šolanje na domu pripravlja ob nedeljah, ko se odloči za tedensko temo in pristope, v šolanje pa vključuje tudi program za mlajše, tj. vrtčevske otroke:

Jaz ful drugače nisem človek, ki bi lahko bila pri miru ali pa nekaj počivala in potem mi je v bistvu to ful v izziv, da pač, če se dobro organiziram, je ful fajn. Včasih je pač kakšen dan al pa kakšen teden bolj kaos. Za vrtec mi je važno, šoli itak sledimo delovnim zvezkom, sem sicer hotela ful, da bomo vse po svoje, ampak to pač ne gre. To bi potem morala res imeti gospodinjsko pomočnico pa čistilko, pa ne vem še kaj vse, pa še tamale dat stran nekam. (Izsek iz intervjuja, 13. 9. 2022)

Šolanje na domu podobno kot zaposlitev nakazuje na pomembnost časovne strukture v vsakdanjem življenju (Stevens 2001: 10), zaradi česar bi poleg spolno zaznamovanih (ženskih oz. materinskih) izkušenj lahko govorili tudi o »šolocentričnem« strukturiranju časa, ki ga je na neki način sprožila že uvedba obveznega šolanja, ki je

organizirala vsakdanje življenje otrok (gl. tudi Haukanes in Thelen 2010: 13–16). Zaradi pristopov doma šolajočih družin, ki otroka umeščajo v središče izobraževalnega sistema, pa lahko nadalje govorimo tudi o otrokocentrični¹² organizaciji družinskega življenja in časa. Kljub pogosto izraženi želji osvobajanja družinskega življenja od institucionalnega šolskega koledarja oz. javnega izobraževalnega sistema, torej določenih ritmov, struktur in načinov preživljanja prostega časa in učenja, je zaradi nujne zaposlitve enega izmed staršev družinski čas še vedno pogojen s podobnimi ritmi kot pri družinah, ki otroke vpišejo v vrtce in šole, saj se vodene aktivnosti, učenje in naloge navadno odvijajo v dopoldanskih terminih, skupen družinski oz. prosti čas pa v popoldanskih urah, ko je celotna družina skupaj. Tudi širše gledano se skupne družinske počitnice ali dopusti redkeje odvijajo zunaj ustaljenega letnega šolskega urnika in praznikov. Nekoliko lažje je v primerih, ko imajo zaposleni partnerji (kot samozaposleni ali podjetniki) bolj fleksibilen delovni urnik, ki jim omogoča bolj spontano usklajevanje delovnega in družinskega časa.

Čas kot mehanizem in organizator posameznikovega in družbenega življenja (Jurczyk 1998: 288) je na eni strani umeščen v širše kategorije, povezane s spolom, politiko in družbo, a je istočasno fragmentiran s številnimi vsakdanjimi rutinami, praksami in procesi, ki ga soustvarjajo (Shove idr. 2020: 17; Shove idr. 2020: 2, 9; gl. tudi Munn 1992: 109, 111; Lefebvre 2010: 77). Časovna struktura vsakdanjega življenja in šolanja je pri sogovornicah vidna v raznolikih načinih (re)organiziranja časa, a tudi v iskanju (čustvenih) strategij oz. mehanizmov, ki olajšajo morebitne časovne stiske ali pomanjkanje časa (zase) (Jurczyk 1998: 291, 301; Lois 2010: 426; gl. tudi Bueskens 2018). Reorganizacije, upravljanje z osebnimi in družinskimi koledarji in šolanjem, na katere se osredotočam v drugem delu članka, so pri sogovornicah v njihovi domeni, a imajo vpliv na celotno družinsko življenje. To razkriva spolno zaznamovano naravo šolanja na domu, ki navadno primarno pade na ramena žensk (Henley Avarett 2021) in pokaže, da je čas tudi spolno zaznamovan vir, ki je lahko vpet v diskurz moči in (ne)enakosti (Jurczyk 1998: 284, 292; gl. tudi Stone 2007; Beck in Arnold 2009; Hrženjak 2007; Moe in Shandy 2010; Kremer-Sadlik 2013; Ochs in Kremer-Sadik 2013; Strathern 2016; Vrclj 2019).

Časovne strategije, načrtovanje in organizacija časa

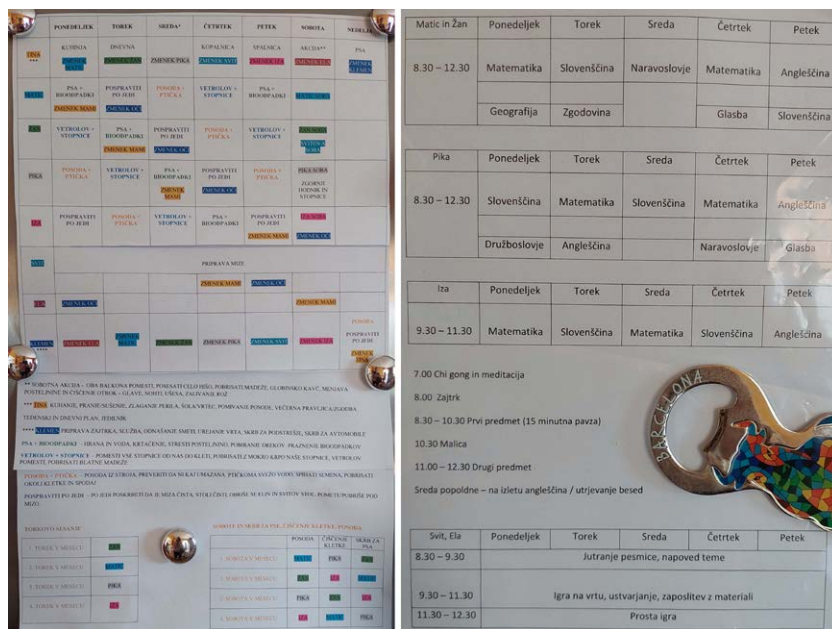
V primeru zaposlitve kot tudi življenja doma prihaja do pogostega pomanjkanja časa in potrebe po načrtovanju, torej sinhroniziranju različnih potreb in aktivnosti družinskih članov, s čimer se ustvarjata prostor in čas za skupno druženje (gl. tudi Jurczyk 1998: 295–296; Moe in Shandy 2010: 103). Večina sogovornic, ki svoje otroke šolajo na domu, pripravlja osebne in družinske urnike, razpredelnice, načrte in koledarje, ki so vidni v skupnih bivanjskih prostorih, najpogosteje kuhinjah (na hladilnikih, oglasnih

¹² Številne družboslovne in humanistične, najpogosteje sociološke vede, razumejo otrokocentričnost predvsem v luči protektivnega starševstva in požrtvovalnega odpovedovanja lastnim interesom in potrebam staršev (največ mater) na račun otrokovega razvoja, pogosto v zgodovinskem kontekstu razvoja moderne meščanske družine, ko so se oblikovale specifične vloge, pričakovanja (in prostori) staršev in otrok, kot tudi spolno zaznamovana delitev družinskega dela (Švab 2001; Švab 2017; Narat in Boljka 2017; gl. tudi Huzjan 2023). V antropologiji se otrokocentričnost pogosteje razume širše, kot na otroke usmerjene oblike starševskih praks, ki so pozorne na razvojne potrebe otrok kot posameznikov (gl. Hoffman 2013: 75). Podobno ga v članku, skupaj s sogovornicami in sogovorniki razumem tudi sama.

deskah in omaricah), z namenom spominjanja družinskih članov o njihovih dolžnostih ali opravilih (gl. slika 2). Najpogostejši skupni prostor družin je dnevna soba s kuhinjo, kjer poteka največ aktivnosti in kjer so tovrstni opomniki, ki pomagajo ustvarjati »koreografijo družinskega časa« ali njeno logistiko (Graesch 2013: 45). Na eni strani načrtovanje in organizacija omogočata lažje uravnavanje različnih potreb v kontekstu šolanja na domu, a starši pogosto ne morejo strogo slediti tovrstnim planom. Pri pristopih, ki sledijo otrokovemu učnemu procesu, morajo biti starši kot učitelji veliko bolj odprti za spontane trenutke radovednosti in otrokove pripravljenosti za učenje (gl. tudi Lois 2010: 439).

Za sogovornice in njihove družine je glede na družinsko rutino poleg poudarka na sezonskem ciklu pomembno slediti vsaj enemu delu dnevnega urnika, to sta jutranja in večerna rutina. Ta dva elementa gospodinjestev sta pogosto vizualizirana, navadno v kopalnicah in tudi v različnih jezikih, da se otroci učijo tujih besed, načrtovanja in samostojnosti (glej npr. slika 3). Pri družinah, ki imajo za šolanje na domu določene ure v dnevu, je strukturiranje časa bolj izrazito, družinski urniki pa nekoliko bolj kompleksni. Sogovornica T. zase in svojo družino pripravlja tedenske urnike, namenjene organizaciji delovnih oz. gospodinjskih opravil in šolanja (glej slika 2). Družinski urnik opravil določa dejavnosti posamičnega družinskega člana po dnevih (npr. pospravljanje prostorov, sprehajanje psov, čiščenje ptičje kletke, odnašanje smeti, pospravljanje po jedi, dnevni zmenek z otroki). T. pripravlja vsebine in organizira šolanje na domu, pospravlja kuhinjo, pere, suši in zлага perilo, pomiva posodo, bere večerne pravljice, organizira jedilnik in tedenski načrt. Mož K. je zadolžen za pripravo zajtrkov, službo, odnašanje smeti, urejanje vrta, skrbi za podstrešje in avtomobile. Veliko dejavnosti (npr. kuhanje, pospravljanje) počnejo skupaj z otroki, pogosto posamičen dan v tednu zajema specifične aktivnosti oz. opravila. Urnik na desni strani slike zajema dnevno rutino šolanja: ob 7.00 z otroki naredijo meditacijo či gong, ob 8.00 zajtrkujejo, nato pa med 8.30 in 12.30 delajo za šolo glede na starost otrok in predmete, ki jih otrokom po dnevih določi T. Med šolanjem, ki ga otroci (v hiši ali na vrtu) z delovnimi zvezki opravljajo relativno samostojno ali pa si med seboj pomagajo, T. zaposli najmlajša, vrtčevska otroka z različnimi pesmicami, didaktičnimi igrami in ustvarjanjem. Med učenjem imajo otroci tudi kratek premor za malico.

Sogovornica U. je po izobrazbi socialna pedagoginja in ima štiri otroke, od tega dva šoloobvezna (devet in 12 let). Doma je poleg skrbi za otroke prevzela večino gospodinjskih opravil, njihovo organizacijo, skrb za vrt in živali. Mož K., ki ima kot samostojni podjetnik fleksibilen delovni čas, je zadolžen za prevažanje otrok (na zunajšolske aktivnosti), fizično delo okoli hiše (košnja, priprava drv) in nakupe (večino hrane naročajo na dom ali kupujejo pri lokalnih proizvajalcih v večjih količinah). U. je osemletno hčer v šolskem letu 2021/2022 šolala na domu zaradi epidemioloških ukrepov v šolah in je to videla le kot začasno rešitev. Sicer otroka obiskujeta manjšo podružnično šolo v bližnji vasi. Čas z otroki vidi kot kvaliteto, čas zase pa je na neki način sredstvo, ki to kvaliteto omogoča, saj s tem pridobi na potrpežljivosti in dodatni energiji za skupen čas in delo z otroki. To ji poleg časa zase, navadno povezanega s športnimi aktivnostmi (hojo, smučanjem, športnim plezanjem), omogoča tudi strukturiranje osebnih in družinskih načrtov. Pisati je začela letni načrt, v katerem je razdelila stvari glede na njihovo kvaliteto oz. pomembnost. Na primer kar je nujno ali neizbežno, kar mora narediti, a se lahko odloži, kar ji ni treba

Slika 2: Organizacija na hladilniku: na levi je skupen družinski urnik, ki podrobno napoveduje delovne obveznosti vseh družinskih članov, na desni pa struktura učenja oz. šolanja po sklopih, predmetih in obveznostih (foto: Manca Filak, 13. 9. 2022).

narediti, ampak si želi in podobno. Ko je zaradi epidemioloških ukrepov šolala na domu in na daljavo (dvanajstletnega sina), je zase in za otroke napisala tudi dnevni plan, ki je zajemal naslednje kategorije: jutranja in večerna molitev, rekreacija, igra z otroki, čas brez telefona, delati eno stvar naenkrat, deset minut tišine, čas za partnerja, čas brez kričanja, učenje novih stvari, skrb za hišo in vrt. Podobne načrte, nalepljene na hodniku v hiši, je naredila tudi za otroke, a z drugimi kategorijami, ki so pomembne za vsakega otroka glede na starost.

Sogovornica A. je po izobrazbi diplomirana anglistka in je samohranilka osemletnega sina, ki ga od epidemije leta 2021 šola na domu (pred tem je bil kratek čas občasno v gozdnem vrtcu). Prvo leto je otroka sama šolala, potem pa ga je vpisala v manjšo skupino šolajočih na domu zunaj kraja bivanja. Sina zdaj štirikrat na teden za štiri ure pelje v skupne prostore skupine, oddaljene pol ure vožnje z avtomobilom, popoldne pa še na zunajšolske, navadno športne aktivnosti (npr. nogomet ali športno plezanje). Ob petkih imajo otroci prost termin za dejavnosti zunaj učilnice, pri katerih navadno sodelujejo starši vključenih otrok. Takrat si lahko vzame več časa za ustvarjanje (pisanje, poezija, petje, branje, učenje jezikov) in uresničevanje poslovnih idej (priprava in vodenje programov t. i. obredov prehoda, prodaja različnih prehranskih izdelkov). A. zase verjame, da je zelo kreativna, a ne preveč organizirana oseba. Kot »kreativki«
 ji pomaga imeti urnik, obliko, strukturo ali kot pravi sama, cikel, sekvenco dogodkov, »okvir, znotraj katerega lahko pleše«. Ker je naklonjena naravnim ciklom in ritmom, zase naredi ohlapne sezonske urnike glede na letne čase. Med snemanjem piše nov spomladanski urnik (gl. videogram 2), pri čemer sledi zimskemu ter opazuje in reflektira, kako se bo

nova rutina spremenila glede na letni čas: več dnevne svetlobe, več časa zunaj, manj spanja (zgodnejše vstajanje in kasnejše spanje). Medtem njen osemletnik dela za šolo na podlagi učnih delovnih zvezkov. Pri obeh urnikih sta imela rezerviran čas za šolanje na domu (sede za kuhinjsko mizo) približno dve uri v dopoldanskem času (med 10.00 in 12.30), v ostalem času sta skušala biti čim več zunaj.

50

Videogram 2: Izdelava spomladanskega urnika v dopoldanskem času šolanja (Manca Filak, 7. 4. 2021).

Strategija soočanja s pomanjkanjem časa je poleg družinskega načrtovanja tudi t. i. sekvenčenje (Lois 2010; Bueskens 2018; Lareau in Weininger 2008; gl. tudi Graesch 2013), kot strategija soočanja s čustveno zahtevnim delom, ki je povezano z določenim obdobjem oz. razvojno fazo otrok, ko ti potrebujejo več starševskega časa in skrbi. Ker so sogovornice ostale doma, ker so si to želele, in ker so imele to (predvsem finančno) možnost, številnih obveznosti in usklajevanj pogosto ne vidijo kot breme, ampak kot izziv in uresničitev želje po bolj kvalitetnem družinskem času in vsakdanjiku. To obdobje razumejo skozi kontekst »okna časa«, ene izmed sekvenc v svojem življenju, ki jo spremlja zavedanje o njeni minljivosti (gl. tudi Lois 2010: 434–435).

Organizacija družinskega dela

Raziskave kažejo, da se je vključenost (in pričakovanja o vključenosti) moških v družinsko delo povečala, predvsem v povezavi s skrbstveno nego, tj. povečanim obsegom preživljanja časa z otroki in manj z vključenostjo v gospodinjstva opravila (Osnowitz 2008: 85; Lareau in Weininger 2008: 420; Lois 2010: 423; gl. tudi Bianchi idr. 2000; Švab 2001). V splošnem se je spremenil tudi odnos do gospodinjstev oz. standardov čistoče zaradi delnega zanašanja na tehnologijo in storitveno ekonomijo (Bianchi idr. 2000: 218) in zaradi sprememb v splošni delovni kulturi, kot je povečan delovnik zaposlenih staršev (Turk Niskač 2021: 163). Konkretno sodelovanje vseh družinskih članov, predvsem očetov, pri gospodinjstevskih opravilih, delu na vrtu in skrbstveni negi je

eden izmed najpomembnejših dejavnikov za količino prostega časa pri sogovornicah. Tako na primer sogovornici M. (podobno kot tudi T.) uspe poleg vseh obveznosti, povezanih z gospodinjstvom in šolanjem na domu (tako izvedbe kot priprav), sodelovati tudi pri aktivnostih, s katerimi izpopolnjuje svoje poslanstvo (po)porodne pomočnice oz. dule, kot so na primer različna (tudi teden dni dolga) izobraževanja, seminarji, delavnice in dogodki. Pri obeh je sodelovanje partnerjev še toliko pomembnejše, saj biti dula poleg odsotnosti zaradi večdnevni izobraževanj pomeni tudi tritedensko pripravljenost pred porodom in za čas poroda, ko se morajo drugi družinski člani prilagoditi nepredvidljivosti samega trajanja.

Pri delitvi gospodinjskega oz. družinskega dela je pomembno poudariti tudi medgeneracijsko delitev dela, saj so otroci pogosto del teh obveznosti (Ochs in Kremer-Sadlik 2013: 243–244; Harness Goodwin in Goodwin 2013: 155–157).¹³ Vsakdanje dejavnosti nege, vzgoje otrok in delitve dela so tako primeren medij medgeneracijskega prenosa vrednotnega sistema (Huzjan 2021: 55). Večina sogovornic predvideva dnevna opravila za svoje otroke, kar pomeni, da ima vsak od njih glede na svojo starost eno gospodinjsko opravilo na dan, ki je pogosto ubesedeno ali vizualizirano v skupnih bivanjskih prostorih (gl. Slika 2).¹⁴ To je pomembno v kontekstu šolanja na domu in učenja v praksi ter v situaciji, ko so matere in otroci doma in morajo zato voditi dovolj organizirano gospodinjstvo. V praksi delitev dela med otroki pomeni tudi vir konfliktov in stresa za starše, ki spodbujajo in nadzorujejo svoje otroke, in za otroke, ko se upirajo ali nočejo sodelovati (gl. tudi Hoffman 2013). Kljub temu družine vložijo veliko časa in energije v socializacijo otrok s sodelovanjem pri gospodinjskih opravilih, kar nakazuje tudi organizacija prostorov po pedagogiki montessori (gl. Slika 3) ali sodelovanje otrok pri delu na vrtu. Sogovornica M. ima za ta namen majhen eksperimentalni vrt, kjer s pomočjo metode *unschooling* pripravlja različne učne ure za otroke s prepletom spontane igre ali dela na vrtu. Starejši na primer štejejo semena, mlajši se učijo z igro in skupnim sodelovanjem (npr. deljenje). V tem smislu socializacija in šolanje potekata večsmerno, kot preplet starševskih prepričanj, praks, vzgojnih pristopov, življenjskega okolja kot tudi otrok, ki soustvarjajo okolje v katerem odraščajo (Turk Niskač 2021: 164).

Poleg priprave, organizacije in izvedbe izobraževalnih vsebin so za družinsko rutino pomembni tudi skupni obroki, ki se kažejo kot časovne orientacijske točke, ko se vsi člani družine zberejo skupaj. Tako je eden izmed načinov upravljanja s časom povezan tudi z organizacijo prehranjevanja (gl. tudi Ochs in Kremer-Sadlik 2013; Ochs in Beck 2013), ki je pogosto sistematizirana v obliki jedilnikov. Kljub temu, da se tovrstnih načrtov pogosto ne držijo, priprava tedenskih jedilnikov sogovornicam omogoča prihranek časa, saj si predhodno pripravijo nabor dnevnih obrokov (zajtrk, malica, kosilo, večerja in malica za moža, ko je na delu), strnejo ideje za kuhanje in se hkrati bolj pripravijo v primerih, ko so njihove prehranjevalne navade bolj specifične. Na primer za pripravo kvasnega nastavka in kruha z drožmi, namakanje stročnic in žit, specifične diete in preference (brezglutenska,

¹³ Različno od preteklosti, ko je bila pomoč otrok predvsem v kontekstu kmečkega gospodarstva nuja, ima danes vključevanje otrok v delovna opravila predvsem vzgojno funkcijo, saj se delovna opravila (način, količina in časovnost) pogosteje prilagajajo otrokom in ne nasprotno (Turk Niskač 2021: 103).

¹⁴ Delitev dejavnosti je navadno razdeljena glede na družinske člane po dnevih (npr. zlaganje posode iz stroja, obešanje perila, odnašanje smeti, priprava obrokov, pospravljanje obrokov, čas za mamo/očetom). Del tega so tudi skupni zmenki posameznega starša s posamičnim otrokom.

Slika 3: Majhno obešalo za perilo za najmlajšo hčerko v kopalnici. Pod njim je uokvirjena tudi jutranja in večerna rutina z risbami in napisi: »pospravim posteljo/igrače, grem na stranišče, se oblečem, pospravim/si oblečem pižamo, umijem zobe, se počešem, molitev«, ki pri otrocih spodbuja samostojnost in samoiniciativnost (foto: Manca Filak, 9. 11. 2021).

veganska ali lokalna hrana). Razdelki na jedilniku lahko zajemajo tudi nakupovalni načrt in nove ideje za kuhanje. Takšni jedilniki jim ob predhodni pripravi omogočajo, da ne kuhajo zadnjo minuto tekom dneva, ko imajo še druge obveznosti, ali pa da lahko naredijo kaj v tišini brez prisotnosti otrok. V tovrstni skrbi za prehranjevanje z doma pripravljeno hrano za vse družinske člane (tudi zaposlene partnerje) so si sogovornice poiskale strategije oz. načine, ki jim pomagajo kuhanje in pripravo hrane vključiti v proces izobraževanja otrok (učenje v praksi) ali specifične načine priprave hrane, kot pove sogovornica A.

Medtem ko zase in sina kuha juho (ki je zanju presečna množica, nekaj, kar imata rada oba), omeni koncept "batch cooking", torej da si enkrat ali dvakrat na teden vzame malo več časa v kuhinji in si vnaprej pripravi stvari, ki jih potem uporablja proti, npr. nareže zelenjavo, pripravi kak namaz, granolo, skuha več juhe, nekaj, kar potem porabi v parih dneh, in potem znova. Ko dobi »filing« (občutek, op. p.) ali ima svežo zelenjavo. V šali omenim, da je to kot kampanjsko kuhanje, izraz ji je zelo všeč. Čeprav ima rada kuhanje, jo to kot vsakodnevna aktivnost obremenjuje, zato stremi k preprostosti. Kampanjsko kuhanje ji da svobodo, da ima več časa za to, da sta zunaj, da ji ni treba domov zaradi kuhanja. (Izsek iz snemalnega dnevnika, 7. 4. 2021)

Če se je na eni strani podaljšal čas, ki ga družine preživijo skupaj z otroki (in ne za gospodinjstva opravila), se je čas zase, ki ni zaznamovan s skrbjo za družino, zmanjšal (Lois 2010: 423; Beck in Arnold 2009: 125; Daly 2001: 291–292; Graesch 2013: 27, 39). Hkrati se v kontekstu starševstva spremeni izkušnja časa zase (Lois 2010: 432), saj ta pogosto asociira s časom, ki ga preživimo s svojimi otroki. Pri sogovornicah pogosto ni

ostre ločnice med različnimi kategorijami prostega časa (zase ali za druge). Tako je čas zase lahko čas, ko brez prisotnosti otrok opravljajo (predvsem večja) gospodinjska dela, čas s partnerjem, čas za kreativne ali športne dejavnosti, ki jih veselijo, čas brez otrok ali čas za pripravo izobraževalnih in kreativnih vsebin za šolanje. Pogosto ta čas vključuje družbo najmlajših otrok (dojenčkov ali malčkov), ki se še dojijo. Večina sogovornic in sogovornikov v svojih urnikih ohranja tudi kategorijo čas za partnerja skozi formalne (npr. v sklopu verskih skupin) ali neformalne (npr. večerno druženje) t. i. 'zmenke' ali večdnevne oddihe v primerih, ko so otroci že večji. Organizacija časa je kot pomemben segment družinskega dela (gl. Švab 2001) pogosto opravilo sogovornic, čeprav se pri nekaterih družinah vanjo vključujejo tudi partnerji.

Zaključek

Čas je neizbežna dimenzija vseh vidikov družbene izkušnje in praks, a njegova "neskončna kompleksnost" pogosto ni dobila dovolj teoretske pozornosti (Munn 1992: 93; gl. tudi Lee 2017: 259). Težava je tudi v konceptualizaciji nečesa tako običajnega in nevidnega v vsakdanjem življenju (Munn 1992: 116), ki je na eni strani vsakdanja izkušnja in hkrati popolna abstraktnost (Brumen 2000: 54; Shove idr. 2020: 10). V tem oziru je relativno malo etnografskih raziskav o času, a tudi malo etnografij o materinskih praksah in šolanju na domu. Članek, ki poskuša zapolniti vrzel v pomanjkanju tovrstnih etnografskih študij, črpa iz metodološko raznolikoga gradiva, tj. opazovanja z udeležbo, intervjujev, pogovorov, terenskih zapiskov, fotografiranja in snemanja s kamero. Literatura je mestoma interdisciplinarna, saj se naslanja na številna sociološka in feministična dela. Etnografsko gradivo na drugi strani priča o deloma "netipični" feministični poziciji, saj kljub emancipatornim namenom sogovornic, ki so se same odločile za tovrsten način življenja, slednje pogosto opravljajo večino gospodinjskega, skrbstvenega in izobraževalnega dela. Poleg materinjenja, gospodinjenja in učiteljevanja pa nase prevzamejo tudi vlogo organizatork družinskega časa. Kljub pomembnim feminističnim pomislekom o »repatriarhalizaciji družbe« (gl. Burcar 2015) skušam razumeti sogovornice in sogovornike skozi njihov pogled, življenjski nazor in konkretne načine soočanja z različnimi vidiki organizacije izobraževanja, družinskega dela in (pomanjkanja) časa.

V članku prikažem in primerjam vsakdanje družinske strukture in načine, ki materam in posledično njihovim družinam pomagajo pri koordinaciji različnih aktivnosti, ki so pomembne za vodenje in upravljanje gospodinjstva šolajočih na domu. To zajema različne socializacijske prakse in upravljanje s časom, ki omogoča vsem družinskim članom, da sledijo drugim (članom in zadolžitvam), a tudi, da si vsak lahko najde prosti čas zase, ki ni povezan z organiziranimi aktivnostmi. Za matere je to težje, saj morajo manevrirati skozi zapolnjene družinske urnike, kjer je večina časa in energije posvečena otrokom, izobraževanju in gospodinjskemu delu, manj pa njim samim. Pogosto je čas zase veliko bolj organiziran (manj spontan), saj otroci niso v varstvu ali šoli, partnerji pa imajo različne delovne obveznosti. Družine, ki šolajo na domu, kljub različnim pedagoškim pristopom in bolj ali manj formalni organizaciji šolanja v središče izobraževalnega procesa umeščajo otroka. Zato lahko govorimo tudi o otrokocentrični organizaciji družinskega življenja in časa oz. šolanju na domu kot odločilnem vidiku družinskega življenja. Kljub

pogosto izraženi želji osvobajanja družinskega življenja od javnega izobraževalnega sistema, torej določenih ritmov, struktur in načinov preživljanja prostega časa in učenja, zaradi nujne zaposlitve enega izmed staršev (navadno partnerja) in končnih izpitov na koncu uradnega šolskega leta družine, ki šolajo na domu, težje zaobidejo prevladujoče vzorce organizacije časa, zaznamovane s šolskim ali delovnim koledarjem.

Etnografsko gradivo šestih družin pokaže, da šolanje na domu, skupaj z materinjenjem, lahko ustvarja vir opolnomočenja za starše (občutek klica po drugačnem načinu življenja in izobraževanja) kot tudi vir stresa zaradi dodatnega pomanjkanja časa zaradi izvedbe vrtčevskih in šolskih aktivnosti in priprav nanje. To pomeni, da sta čas in prostor tudi spolno opredeljeni kategoriji, ki močno zaznamujeta vsakdanje življenje in rutine mater in družin, ki so doma in svoje otroke šolajo na domu.

REFERENCE

- AURINI, Janice in DAVIES, Scott
2005 Choice without Markets: Homeschooling in the Context of Private Education. *British Journal of Sociology of Education* 26 (4): 461–476.
- BAILEY, Lucy
1999 Refracted Selves? A Study of Changes in Self-Identity in the Transition to Motherhood. *Sociology* 33 (2): 335–352.
- BARLOW, Kathleen in CHAPIN, Bambi L.
2010 The Practice of Mothering: An Introduction. *Ethos* 38 (4): 324–338.
- BECK, Margaret E. in ARNOLD, Jeanne E.
2009 Gendered time use at home: An ethnographic examination of leisure time in middle-class families. *Leisure Studies* 28 (2): 121–142.
- BIANCHI, Suzanne M., MILKIE, Melissa A., SAYER, Liana C. in ROBINSON, John P.
2000 Is Anyone Doing the Housework? Trends in the Gender Division of Household Labor. *Social Forces* 79 (1): 191–228.
- BOBEL, Chris
2002 *The Paradox of Natural Mothering*. Philadelphia: Temple University Press.
2007 Resisting, But Not Too Much: Interrogating the Paradox of Natural Mothering. V: Andrea O'Reilly (ur.), *Maternal Theory: Essential Readings*. Toronto: Demeter Press, 782–791.
- BOYER, Kate in SPINNEY, Justin
2016 Motherhood, Mobility and Materiality: Material Entanglements, Journey-Making and the Process of 'becoming Mother'. *Environment and Planning D: Society and Space* 34 (6): 1113–1131.
- BUESKENS, Petra
2018 *Modern Motherhood and Women's Dual Identities: Rewriting the Sexual Contract*. London in New York: Routledge.
- BURCAR, Lilijana
2015 *Restavracija kapitalizma: Repatriarhalizacija družbe*. Ljubljana: Sophia.
- BRUMEN, Borut
2000 *Sveti Peter in njegovi časi: Socialni spomini, časi in identitete v Istrski vasi Sv. Peter*. Ljubljana: Založba /*cf.
- CHZHEN, Yekaterina, GROMADA, Anna in REES, Gwyther
2019 Are the World's Richest Countries Family Friendly?: Policy in the OECD and EU. Florence: UNICEF Office of Research. <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/Family-Friendly-Policies-Research_UNICEF_%202019.pdf> [3. 4. 2022].
- COLLINS, Samuel, DURINGTON, Matthew in GILL, Harjant
2017 Multimodality: An Invitation. *Multimodal Anthropologies* 119 (1): 142–153.

- COLLUM, Ed in MITCHELL, Douglas E.
2005 Homeschooling as a Social Movement: Identifying the Determinants of Homeschoolers' Perceptions. *Sociological Spectrum - SOCIAL SPECTRUM* 25: 273–305.
- DADIĆ, Katarina
2012 'Kritičko razmatranje modela homeschoolinga'. *Život i škola: Časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja LVIII* (28): 21–30.
- DALY, Kerry
2001 Deconstructing Family Time: From Ideology to Lived Experience. *Journal of Marriage and Family* 63: 283–294.
- DE LAAT, Gita Mateja
2018 *Kam pa ti hodiš v šolo?: Šolanje na domu v Sloveniji*. Grosuplje: Sonja Jamnik, s. p.
- FILAK, Manca
2022 Reprezentacija gospodinjkega dela, dvojnega bremena in materinstva v (vizualni) antropologiji in etnografskem filmu. *Glasnik slovenskega etnološkega društva* 61 (1): 97–107.
- GRAESCH, Anthony P.
2013 At Home. V: Elinor Ochs in Tamar Kremer-Sadlik (ur.), *Fast-Forward Family: Home, Work, and Relationships in Middle-Class America*. Berkeley: University of California Press, 27–47.
- HARNESS GOODWIN, Marjorie in GOODWIN, Charles
2013 Nurturing. V: Elinor Ochs in Tamar Kremer-Sadlik (ur.), *Fast-Forward Family: Home, Work, and Relationships in Middle-Class America*. Berkeley: University of California Press, 151–173.
- HAUKANES, Halis in THELEN, Tatjana
2010 Parenthood and childhood: Debates within the social sciences. V: Tatjana Helen in Haukanes, Halis (ur.), *Parenting After the Century of the Child: Travelling Ideals, Institutional Negotiations and Individual Responses*. London in New York: Routledge & CRC Press, 11–32.
- HENLEY AVERETT, Kate
2021 *The Homeschool Choice: Parents and the Privatization of Education*. New York: NYU Press.
- HOFFMAN, Diane M.
2013 Power Struggles: The Paradoxes of Emotion and Control among Child-Centered Mothers in the Privileged United States. *Ethos* 41 (1): 75–97.
- HOLLOWAY, Sarah L.
1998 Local Childcare Cultures: Moral Geographies of Mothering and the Social Organisation of Pre-School Education. *Gender, Place & Culture* 5 (1): 29–53.
- HRŽENJAK, Majda
2007 *Nevidno delo*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- HUZJAN, Vanja
2021 Vzgoja mlajših otrok v Ljubljani in okolici v prvi polovici 20. stoletja do druge svetovne vojne. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 61 (1): 54–64.
2023 *Materialni svet otroštva*. Ljubljana: Založba ZRC.
- JERAJ, Mateja
2012 Otroci Socializma: Skrb za otroke v Sloveniji po drugi svetovni vojni. V: Aida Škoro Babić, Mateja Jeraj, Matevž Košir in Bojan Balkovec (ur.), *Zgodovina Otroštva*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 624–638.
- JONES, Bernie D.
2012 Introduction: Woman, Work and Motherhood in American History. V: Jones, Bernie D. (ur.), *Women Who Opt Out: The Debate over Working Mothers and Work-Family Balance*. New York: NYU Press, 3–32.
- JURCZYK, Karin
1998 Time in Women's Everyday Lives: Between Self-Determination and Conflicting Demands. *Time & Society* 7 (2–3): 283–308.
- KREMER-SADLIK, Tamar
2013 Time for Family. V: Ochs, Elinor in Tamar Kremer-Sadlik (ur.), *Fast-Forward Family: Home, Work, and Relationships in Middle-Class America*. Berkeley: University of California Press, 217–231.

- LAREAU, Annette in WEININGER, Elliot B.
2008 Time, Work, and Family Life: Reconceptualizing Gendered Time Patterns Through the Case of Children's Organized Activities. *Sociological Forum* 23 (3): 419–454.
- LAZARD, Lisa idr.
2019 Sharenting: Pride, affect and the day-to-day politics of digital mothering. *Social and Personality Psychology Compass* 13: 1–10.
- LECCARDI, Carmen
1996 Rethinking Social Time: Feminist Perspectives. *Time & Society* 5 (2): 169–186.
- LEDINEK LOZEJ, Špela
2015 *Od hiše do niše: Razvoj kuhinje v Vipavski dolini*. Ljubljana: Založba ZRC.
- LEE, Siew-Peng
2017 Ethnography in Absentia: Applying Lefebvre's Rhythmanalysis in Impossible-to-Research Spaces. *Ethnography* 18 (2): 257–76.
- LEFEBVRE, Henri
2010 *Rhythmanalysis: Space, Time and Everyday Life*. London in New York: Continuum.
- LESKOŠEK, Vesna
2015 Vpliv porodniškega dopusta na zaposlitev žensk v času socializma. V: Lazarevič, Žarko, Mojca Šorn in Nina Vodopivec (ur.), *Žensko Delo: Delo Žensk v Zgodovinski Perspektivi, Vpogledi 12*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 69–85.
- LOIS, Jennifer
2010 The Temporal Emotion Work of Motherhood: Homeschoolers' Strategies for Managing Time Shortage?. *Gender and Society* 24 (4): 421–446.
- LUNAČEK BRUMEN, Sarah
2018 V iskanju skupne antropologije. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 58 (3–4): 91–106.
- MANNAY, Dawn idr.
2018 Negotiating closed doors and constraining deadlines: The potential of visual ethnography to effectively explore private and public spaces of motherhood and parenting. *Journal of Contemporary Ethnography* 47 (6): 758–781.
- MDDSZ
2021 Podatki posredovani s strani Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport, Direktorat za družino, 6.7.2021, 10.8.2021.
2022 Spremembe na področju starševskega varstva. Portal GOV.SI: Spletno mesto državne uprave s celovitimi informacijami o njenem delovanju in preprostim dostopom do storitev 22. 9.2022.<<https://www.gov.si/novice/2022-09-22-spremembe-na-podrocju-starsevskega-varstva/>> [3. 4. 2023].
- MIZŠ
2022 Podatki posredovani s strani Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport, 7.1.2022.
- MOE, Karine S. in SHANDY, Dianna J.
2010 *Glass Ceilings and 100-Hour Couples: What the Opt-Out Phenomenon Can Teach Us about Work and Family*. ZDA: University of Georgia Press.
- MUNN, Nancy D.
1992 The Cultural Anthropology of Time: A Critical Essay. *Annual Review of Anthropology* 21: 93–123.
- NARAT, Tamara in BOLJKA, Urban
2017 Otrokokentričnost v sodobni družbi: Opredelitev in vloga koncepta. V: Narat Tamara in Urban Boljka (ur.), *Generaciji navidezne svobode*. Ljubljana: Sophia, 1–26.
- OCHS, Elinor in KREMER-SADLIK, Tamar (ur.)
2013 *Fast-Forward Family: Home, Work, and Relationships in Middle-Class America*. Berkeley: University of California Press.
- OCHS, Elinor in BECK, Margaret
2013 Dinner. V: Ochs, Elinor, in Tamar Kremer-Sadlik (ur.). *Fast-Forward Family: Home, Work, and Relationships in Middle-Class America*. Berkeley: University of California Press, 48–66

- OECD Family Database
2021 PF2.1. Parental Leave Systems, 2021. <https://www.oecd.org/els/soc/PF2_1_Parental_leave_systems.pdf> [20. 3. 2022].
- O'REILLY, Andrea
2008 Introduction. V: Andrea O'Reilly (ur.), *Feminist Mothering*. New York: State University of New York Press, 1–24.
- OSNOWITZ, Debra.
2008 Managing Time in Domestic Space - Home-Based Contractors and Household Work. *Gender & Society* 19 (1): 83–103.
- PASCHE GUIGNARD, Florence
2015 The In/Visibility of Mothering Against the Norm in Francophone Contexts: Private and Public Discourses in the Mediation of Natural Parenting. *Canadian Journal of Communication* 40: 105–124.
- SEO, Deok-Hee
2009 The Profitable Adventure of Threatened Middle-Class Families: An Ethnographic Study on Homeschooling in South Korea. *Asia Pacific Education Review* 10 (3): 409–422.
- SEYMOUR, Susan
2010 Commentary: Who, How, What, and Why? *Ethos* 38 (4): 449–457.
- SHOVE, Elizabeth
2020 Everyday Practice and the Production and Consumption of Time. V: Shove, Elizabeth, Frank Trentmann in Richard Wilk (ur.), *Time, Consumption and Everyday Life: Practice, Materiality and Culture*. Oxford in New York: Berg, 17–34.
- SHOVE, Elizabeth, TRENTMANN, Frank in WILK, Richard
2020 Introduction. V: Shove, Elizabeth, Frank Trentmann in Richard Wilk (ur.), *Time, Consumption and Everyday Life: Practice, Materiality and Culture*. Oxford in New York: Berg, 1–16.
- STONE, Pamela
2007 *Opting Out? Why Women Really Quit Careers and Head Home*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- STEVENS, Mitchell
2001 *Kingdom of Children: Culture and Controversy in the Homeschooling Movement*. Princeton: Princeton University Press.
- STRATHERN, Marilyn
2016 *Before and After Gender: Sexual Mythologies of Everyday Life*. Chicago: HAU Books.
- ŠVAB, Alenka
2001 Družina: Od modernosti k postmodernosti. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
2017 Nekateri sociološki vidiki otrokocentričnosti in protektivnega otroštva v pozni modernosti. V: Narat Tamara in Urban Boljka (ur.), *Generaciji navidezne svobode*. Ljubljana: Sophia, 53–68.
- TURK NISKAČ, Barbara
2021 *O igri in delu: Antropologija zgodnjega otroštva*. Ljubljana: Založba ZRC.
- VRCELJ, Sofija
2019 Majčinstvo – podloga familijarizacije odgojno-obrazovnih ustanov. *Jahr* 10 (1): 109–128.
- WALKS, Michelle
2010 Anthropology of Mothering. V: Andrea O'Reilly (ur.), *Encyclopedia of Motherhood*. Thousand Oaks: SAGE, 3–13. <https://www.academia.edu/8290777/Anthropology_of_Mothering_Pp_64_68> [16. 11. 2022].
2011 Introduction: Identifying an Anthropology of Mothering. V: Walks Michelle, Naomi McPherson (ur.), *An Anthropology of Mothering*. Bradford, Ontario: Demeter Press, 1–48.
- WALL, Glenda
2013 'Putting Family First': Shifting Discourses of Motherhood and Childhood in Representations of Mothers' Employment and Child Care. *Women's Studies International Forum* 40: 162–71.
- ZAVIRŠEK, Darja
2020 *Družinski pojmovnik za mlade*. Maribor: Založba Aristej.

ŽNIDARŠIČ-ŽAGAR, Sabina

2003 *Novo materinstvo. Annales: Series historia et sociologia* 13 (2): 327–338.

YEARLEY, Carole

1997 *Motherhood as a Rite of Passage: An Anthropological Perspective*. V: Jo Alexander, Valerie Levy in Carolyn Roth (ur.), *Midwifery practice: Core Topics 2.*. London: Macmillan Education UK, 23–37.

BESEDA O AVTORICI

Manca Filak, mag. etnologije in kulturne antropologije, mlada raziskovalka, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje; manca.filak@zrc-sazu.si. Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa št. P6-0088, ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Manca Filak je doktorska študentka na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Univerze v Ljubljani in mlada raziskovalka na ZRC SAZU na Inštitutu za slovensko narodopisje. Od leta 2012 je dejavna v vizualni antropologiji kot avtorica etnografskih filmov in dokumentarcev, prikazanih in nagrajenih na festivalih po Evropi in širše. V sklopu Avdiovizualnega laboratorija soorganizira festival Dnevi etnografskega filma in Poletno šolo vizualne etnografije v Ljubljani.

ABOUT THE AUTHOR

Manca Filak has an MA in Ethnology and Cultural Anthropology, and is a young researcher at the Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Institute of Slovenian Ethnology; manca.filak@zrc-sazu.si. The article was written within the framework of the research programme No P6-0088, co-financed by the public funds of the Slovenian Research Agency.

Manca Filak is a PhD student at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology, University of Ljubljana, and a young researcher at the Institute of Slovenian Ethnology, the Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts. Since 2012 she has been active in visual anthropology as an author of ethnographic films and documentaries, which have been shown and awarded at festivals in Europe and beyond. As part of the Audiovisual Laboratory, she co-organises the Days of Ethnographic Film festival and the Summer School of Visual Ethnography in Ljubljana.

SUMMARY

Housewives, mothers and teachers: Time management in families who homeschool their children

The article focuses on different ways of managing time in the context of mothering, focusing on six individuals who decided to stay at home before or after the birth of their children and later to homeschool their children. This decision was made irrespective of their previous education or occupation, and was marked in particular by the first transition to motherhood as a significant rite of passage that strongly influenced their lifestyle and world view. Ethical and moral considerations about the ideas and practices of (natural) mothering were particularly important, but so was the desire for a way of life that was not marked by haste or lack of time. Homeschooling as a departure from institutional education is only one aspect of their lifestyle, but I also focus on it in this article as an important consequence of the COVID-19 pandemic.

In this paper, I have tried to understand everyday family routines, rhythms and time structures or ways that help mothers and, consequently, their families to coordinate different activities that are important for the management, organisation and governance of a homeschooling household. This includes various socialisation and time management techniques that allow all family members to keep up with the others (members and tasks), but also for everyone to find free time for themselves, i.e. time that they organise in their own way. Reorganisation, management of personal and family calendars and schooling are the domains of the mothers in the families surveyed, but have an impact on all aspects of family life. This reveals the gendered nature of homeschooling, which often falls on women's shoulders, and shows that time is also a gendered resource that is linked to the discourse of power and (in)equality. In addition to the gendered experience of parenthood or motherhood and homeschooling, we can also speak of a child-centred or school-centred organisation of households, since children and their learning process shape the family's organisation of time in an important way.